

ISIDORA BJELICA

Put u srce
kosovskog mita

VUK BRANKOVIĆ - HEROJ ILI IZDAJNIK

copyright © 2002, Isidora Bjelica
copyright © ovog izdanja 2017, Laguna

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

*Ova knjiga posvećena je
krivooptuženima i ozloglašanima
koji na pravdu Boga
bejahu klevetani i kuđeni.
Prvi među njima
beše gospodin Vuk Branković.*

SADRŽAJ

PREDGOVOR	9
KOSOVSKA ZAVERA	13
Vuk Branković i njegova država u najširim i najužim granicama u XIV veku . . .	35
Vuk Branković (1372–1398) od Lj. Kovačevića . . .	49
I Postojbina Vuka Brankovića	51
II Pleme Vuka Brankovića	54
III Odnos Vuka Brankovića prema knezu Lazaru (1372–1389)	59
IV Političke radnje Vuka Brankovića od boja kosovskog do smrti njegove (1389–1398)	65
V Je li Vuk Branković izdao na Kosovu?	75
Kosovska bitka po turskim izvorima	75
Ostali izvori o boju kosovskom i smrti Murata i Lazara	78
Izvori do kraja XV veka	78
Izvori o Kosovskom boju iz XVI veka	91

Izvori o Kosovskom boju iz XVII veka	96
Izvori o Kosovskom boju iz XVIII veka	99
I NA KRAJU, DA LI JE VUK BRANKOVIĆ KRIV ILI NE?	113
PRILOG I.	149
PRILOG II	167
PRILOG III – Slovo ljubve (Reč ljubavi) despota Stefana	183
PRILOG IV – Spomen svete matere naše EVGENIJE – EFROSINIJE, srpske carice Milice . .	205
PRILOG V – Reči na mermernom stubu na Kosovu . .	217
UMESTO ZAKLJUČKA	219
APENDIKS I – Monahinja Jefimija: Pohvala knezu Lazaru	223
APENDIKS II – Jefimija: zapis na hilendarskoj zavesi	225
APENDIKS III – Arhiepiskopi i patrijarsi	226
LOZA NEMANJIĆA	228
<i>O autorki</i>	233

PREDGOVOR

Uobličavanjem građe koju sam sakupljala po prašnjavim arhivama od Istanbula preko Londona do Beograda, nastala je ova knjiga koja bi trebalo da bude neka vrsta propedeutike u drugačije razmišljanje o Kosovskom boju i njegovim epohalnim posledicama. Tokom sedmogodišnjeg istraživanja Kosovske bitke i njenih aktera služila sam se latinskim, srpskim, grčkim, turskim i nemačkim izvorima. Proučavala sam ih netendenciozno, ne praveći odabire kojima bih potkrepljivala tezu koju zastupam, ravnopravno posvećujući vreme Ilarionu Ruvarcu, Č. Mijatoviću, Panti Srećkoviću, Dubrovčanima Mavru Orbinu i Lukariću, Lj. Kovačeviću, Paiću, Davidoviću, Medakoviću, Boškoviću, Dragaševiću, Pejačeviću, Sandiću, Nikolajeviću, Jovanu Rajiću, Pavlu Đulincu, ali i Engelu, Natku Nodilu, Majkovu, Alfonzu Huberu, Laoniku Halkokondilu, Nešriji, Ahmetiju, Šukrulahu, Urudžu, Sfrancesu, Duki, Sededinu, Mezjeru, Crijeviću... Zato ova knjiga, kao možda nijedna druga, u sebi sadrži raritetne

citare i verodostojno prenesene izvode iz dela mnogih široj publici nepoznatih a značajnih istoričara pretprošlog i prošlog veka.

Redefinisanje mitskog mišljenja zasnovanog na proivzvoljnosti i maštovitosti epike nužno zahteva da egzaktne istorijske činjenice dopru do našeg naroda. Ova knjiga tako promišlja da li je moguće da danas, kada uzmemo u obzir širinu i dostupnost literature kojom raspoložemo, možda drugačije posmatramo i Vuka Brankovića, i kneza Lazara, i Milicu, i despota Stefana Lazarevića, Miloša Obilića (Kobilića) kao i ostale sudeonike ove davne drame za koju smo verovali, valjda zbog njene ekstenzivne prisutnosti u našem narodu, da je potpuno jasna i da u sebi ne sadrži tajnu, pa čak ni ambivalenciju.

Moja namera nije ovde da u stilu nekih doktrinarno-didaktičnih autora predstavim jednu i jedinu istinu već da upoznam čitaoca sa tajnama i mogućim čitanjima jedne priče koja je mnogo slojevitija nego što je ijedan recipijent instant mita verovao. Simplifikacija prošlosti doprinela je i da simplifikujemo naš politički život i upadnemo u nekrofilski lavirint iz kojeg ne umemo da pronađemo izlaz. U većitim smo podelama, u suprotstavljanjima, nesposobni za antinomijska promišljanja.

Srbi su donekle zatočenici sopstvenog kosovskog mita. Zato duboko verujem da danas, toliko stotina godina kasnije, imamo priliku da pronađemo izlaz iz sopstvenih zabluda, strasti i netrpeljivosti upravo kroz kompleksnije sagledavanje Kosovske bitke i odvajanje istorijskog, mitskog i teološkog.

Bilo bi sasvim nerazumno i nedostojno kada ne bih priznala da sam i sama bila zapanjena kada sam pre više

od dve decenije, iz usta supruga prof. N. Pajkića (koji se u to vreme zarad filmskog scenarija o Obiliću bavio temom Kosovskog boja), čula da Vuk Branković nije *izdajnik* već *izdani*. Ta rečenica izgledala mi je, od književnika i dede mi Dušana Đurovića odgojenoj na srpskoj epici, kao čisto svetogrđe. Zato sam se posvetila proučavanju ove velike teme. Ono što sam otkrila, a što je sve vreme svima dostupno u arhivama i knjigama, koje izgleda retko ko čita, ništa me manje nije začudilo.

Ova knjiga jedan je doprinos nadi da će doći vreme u kojem će ime Vuka Brankovića prestati da se koristi kao metafora izdaje i da će Srbi uspeti da raspletu teističke, deističke i ateističke komponente svog postojanja.

S ljubavlju prema svim mojim čitaocima,

mr Isidora Bjelica

KOSOVSKA ZAVERA

Kompleksnost situacije u koju je zapala srpska država posle Dušanove (misteriozne) smrti nije predmet ove knjige iako je posredno veoma važna za ono što će uslediti. O tome kako je i zašto došlo do smrti cara Dušana, najvećeg srpskog vladara, kao i o činjenicama koje se tiču sukoba između Jelene i druge vlastele čitalac se može detaljnije informisati u mojoj knjizi *Kraljice serbske* i tekst o carici Jeleni iskoristiti kao neku vrstu propedeutike u ovo što sledi. Ipak, za one koji se prvi put sa temom susreću važno je naglasiti da je komadanje Dušanovog carstva bilo brutalno, a Uroševa smrt ništa misterioznija od njegovog rođenja. Važno je takođe znati da sa Urošem defakto nestaje nemanjićka loza i da uz svu benevolenciju prema Lazaru, sinu Pribčevom, moramo znati da počinje jedna sasvim nova era i da je tu kraj jednog kontinuiteta. Kraj vremena koje otac Nikolaj definiše kao period *borbe za slavu*, a početak vremena *borbe za opstanak*.

Sukobi Uroša i Vukašina, Jelene kao i druge pobunjenе vlastele doveli su imperiju na ivicu opstanaka. Bitka na

Marici bila je uvod za propast na Kosovu. U njoj ginu i kralj Vukašin i despot Uglješa. Evo spiska ko je od srpske gospode posle maričke katastrofe ostao i opstao među živima.

1. Bogdan, brat despota Olivera;
2. Sinovi Dejana Žarkovića; despot Dragaš i brat mu Konstantin sa majkom svojom, srpskom caricom Evdokijom;
3. Sinovi kralja Vukašina, kraljevići Marko, Andrija i Dmitar;
4. Car Simeon (Siniša) Paleolog ili njegovi sinovi;
5. Zet Simeonov a sin Kesara Preljuba, despot Toma Preljubović;
6. Deca despota Komnina u Avloni, Kanini i Arbanaskom Biogradu;
7. Balšići u Zeti;
8. Župan Nikola Altomanović;
9. Vuk Branković;
10. Knez Lazar.

Ne upuštajući se ovde u detaljnu genezu niti u raspravu o samom knezu Lazaru i tome kako je dobio deo srpskog prestola, važno je znati da su, na primer, naši uvaženi istoričari napisali oko hiljadu strana rasprava pokušavajući da rekonstruišu kada je Lazar tačno rođen, kada se oženio a kada dobio najstariju kćerku Maru, koju će dati pobratimu Vuku Brankoviću za ženu. Ono u čemu se slažu svi izvori, od latinskih, grčkih, turskih pa i srpskih pre i posle sedamnaestog veka, jeste da je sa jedne strane Vuk Branković vladao svojom nezavisnom teritorijom na Kosovu a da je

Lazar svoju prvenicu dao Vuku imajući sa njim naročito prijateljstvo i veliko poštovanje. Čak i Romanović, odlučan da ne odustane od okrivljavanja Brankovića, tvrdi:

„O tome odnošaju Vuka Brankovića pisalo je više pisaca, kako naši tako i strani. Svi se oni slažu u onome, što smo maločas rekli, to jest da je doista Vuk priznavao Lazaru hegemonost u poslovima, koji se tiču celokupne državne mašinerije. Tako g. Jireček u svojoj istoriji Bugara veli – Lazar je vladao zemljom. Skoro nezavisno od njega upravljao je Vuk Branković na Kosovu Polju, gde mu je u gradu Prištini i stolica bila... Severno od Šare u slobodnoj Srbiji vladaše knez Lazar; jedan veliki deo zemlje prežitežavao je Vuk Branković, kome su pripadali Prizren, Priština, Vučitrn, Trepče i sva rudarska okolina planine Kopaonika... Č. Mijatović kaže da Lazar, iako je bio car, nije bio jedini samodržavni gospodar srpskog carstva. Zet najbogatijih krajeva srpske zemlje, onako isto samodržavno, kao što vladaše Lazar drugim krajem.“

Kao što se dâ videti iz pomenutih citata, a to niko od istoričara ne spori, Vuk je bio u potpunosti u harmoniji sa Lazarem. Ne samo da je podržao njegov izbor na saboru već mu je i pomagao u borbama koje je vodio sa okolnom vlastelom. Jedan od takvih slučajeva bilo je i ratovanje protiv Altomanovića. Dakle, sve do sedamnaestog veka, dok Mavro Orbin ne daje naznake o potencijalnoj izdaji na Kosovu, nema nikakvih naznaka o sukobu, zavisti, nesuglasicama ili bilo kakvom neprijateljstvu između zeta i tasta. Važno je znati da Orbin, u mnogim činjenicama nepouzdan, prvi pominje u svojim delima Lazarevo bekstvo sa bojnog polja u jednoj pređašnjoj bici.

Da ne govorimo da je respektabilnost Vuka kao samodršca i borca bila ogromna, da je on u pretkosovskom periodu veoma proširio svoju teritoriju i da je morao konstantno da pomaže Lazaru, koji se već posle pada Niša obavezao na određene obligacije prema Turcima. Godine 1386. pao je Niš, a 1387. dogodila se bitka na Pločniku, jedna od najvećih i najslavnijih pobeda Srba protiv Turaka. Ma koliko se geostrateški objašnjavala Muratova odluka da krene na Lazara 1389, važno je znati da Turci nisu mogli da se pomire sa tim strašnim, brutalnim i krvavim porazom kakav je bila bitka na Pločniku, po svemu sudeći datum koji je kroz srpsku istoriju bilo valjano više slaviti nego poraz.

Zanimljivo je da je upravo lik Miloša Obilića, ili Kobilica, odraz heroja iz bitke na Pločniku kroz narodni epos transponovan u Kosovsku bitku. Deo istoričara, poput gore pominjanog Romanovića, na vrlo literaran način projektuje potencijalni sukob između Lazara, Vula i Miloša Obilića od pirotske do Kosovske bitke. Stvari idu tako daleko da imamo cele pasuse gde se rekonstruišu „misli“ Vuka Brankovića, te se tako opravdavaju oholost i zle namere za kojih nema evidentnih dokaza u egzaktnoj historiografiji. Dramaturgija sukoba dobra i zla ide tako daleko da se čak izmišlja sukob Vukove žene Mare sa ženom Miloša Obilića Vukosavom! (sic) To je potpuno apsurdno s obzirom na to da je Obilić mitski lik, sinteza nekoliko srpskih heroja, a da je i kao takav u trenutku Kosovske bitke neoženjen. Vuku deo istoričara pripisuje politički oprez, sklonost strategiji i politici, po kojoj je uostalom bio poznat car Dušan koji nas je doveo do

najveće i najslavnije države u istoriji. Tu dolazimo do ključnog problema kosovskog mita, odnosno fenomena „dragovoljne smrti“ koja nije imanentna pravoslavnoj misli već istočnim religijama. To nekrofilsko srljanje, za koje defakto nema dokaza sem kroz epiku i potom kroz teološku mitologizaciju u kojoj je prednjačio vladika Nikolaj Velimirović, nešto je o čemu nema egzaktnih dokaza. Sasvim je sigurno da su Srbi, po mnogim izvorima sa brojnijom vojskom, bili odlučni da pobeđu, a ne da idu samo da ginu. Istina, u Jefimijinoj povelji se pominje da je Lazar išao u boj časni i po ceni da pogine, a ne samo da pobedi. Dakle, smrt se ne pominje kao jedini cilj, već kao moguća posledica teškog i neizvesnog boja za krst časni i slobodu zlatnu, a nikako kao neka vrsta kolektivnog samoubistva srpske vlastele.

U istoriografskim priložima koji slede, čitalac će sam prosuditi o činjenicama, ali ono što mene zanima pre svega je način na koji Vuk Branković postaje paradigma izdajnika srpskog naroda kada je on taj koji jedini pobeđuje u Kosovskoj bici, koji se, okrećući se Mlecima, i dalje bori sa Turcima i kome Bajazit na nagovor Milice i Jefimije oduzima teritoriju i daje je Lazarevićima. Jedna od knjiga koja zaslužuje detaljnu analizu i koja je umnogome odgovorna za, ako ne epsko, onda teološko osuđivanje Vuka Brankovića i mutiranje istorijskog falsifikata u etičku paradigmu sa teološkom pozadinom jeste potresna, poučna i nadasve romansirana knjiga vladike Nikolaja *Kosovo i Vidovdan*.

Knjiga i počinje inicijacijskom pesmom iz kosovske epopeje.

PRISTUP

Sama knjiga caru besjedila:
Care Lazo, čestito koljeno!
Kome ćeš se privoljeti carstvu?
Ili voliš carstvu nebeskome
Ili voliš carstvu zemaljskome:
Sedlaj konje, priteži kolane,
Vitezovi sablje pripasujte
Pa u Turke juriš učinite,
Sva će turska izginuti vojska;
Ako l' voliš carstvu nebeskome
A ti sakroj na Kosovu crkvu
Ne vodi joj temelj od mermera,
Već od čiste svile i skerleta
Pa pričesti i naredi vojsku.
Sva će tvoja izginuti vojska
Ti ćeš, kneže, s njome poginuti.
A kad care saslušao riječi
Misli care misli svakojake
Mili Bože, što ću i kako ću?
Kome ću se privoljeti carstvu!
Da ili ću carstvu nebeskome?
Da ili ću carstvu zemaljskome?
Ako ću se privoljeti carstvu
Privoljeti carstvu zemaljskome
Zemaljsko je za malena carstvo
A nebesko je uvijek i dovjeka
Car voljede carstvu nebeskome
A nego li carstvu zemaljskome...

U veoma zanimljivom diskursu episkop Nikolaj kombinuje neku vrstu romansiranog literarnog viđenja

Kosovskog boja i Lazarevih nedoumica koje se u nekom višem smislu poklapaju sa „poslednjim Hristovim“ iskušenjem, na taj način praveći analogiju sa Svetim Lazarem i njegovim mučeničkim trenucima.

Zanimljivo je da se knjiga koja po svemu predstavlja jednu vizionarsko-literarnu, pa hajde da kažemo i prozorljivu viziju sasvim introspektivnih Lazarevih trenutaka i lomova njegove duše, koristi kao gotovo egzaktn istorijski materijal za teološko-didaktičke elemente ove knjige. Tu u razgovorima Lazara i Anđela saznajemo da je sam knez imao prvobitnu dilemu da li je u pitanju prikazanje nečistih sila jer mu nije jasno zašto bi Bog zahtevao toliku i tako strašnu smrt srpske vlastele i uglednika. Da bi ga razuverio u tome, sam Anđeo prikazuje mu u gotovo svedenborovskom stilu lepote rajskih predela koji ga čekaju posle zemaljskog masakra. To Lazara umiri sve dok poslednjim trzajem glave na turskom panju ne vidi srpsku zastavu pregaženu azijskim konjskim kopitima i čuje povik: „Alah akbar!“

Vladika Nikolaj, u svom prelepom religioznom zanosu, koji je sasvim daleko od meni bliske teološke filozofije Justina Popovića, mešajući svoju literarnu projekciju sa istorijskim činjenicama dolazi do prilično egzekutivnih i radikalnih zaključaka koji se potom projektuju u naš svetosavski arhetip. Dajući jednu, zapravo sasvim ličnu viziju Kosovske bitke, on donosi egzaktne teološko-političke zaključke.

Ali kako Nikolaj pravda ovu, na prvi pogled, gotovo pagansko-istočnjačku projekciju dragovoljnog jurišanja u smrt, gde se zapravo uspostavlja latentna činjenica da je Vuk Branković kriv jer je pobedio i preživeo umesto da je – kako je „objavljeno“ – umro i izgubio? On je apsurd cele

epopeje i, da kažemo, slaba tačka hrišćanskog pravdanja prapaganskog viđenja sudbine i negiranje slobodne volje. Jer, kao što je poznato, „mučenička smrt“ imanentna hrišćanstvu u svim njegovim fazama uvek je posledica agresije nevernika, ali je retko vezana za ideju „svetog rata“, i gotovo da ne postoji takav slučaj da se od „Hristovih vojnika“ očekuje da umru da bi pobedili.

Da bi opravdao taj mazohističko-nekrofilski zanos, neimanentan pravoslavlju koje poštuje i čuva telo, kao hram božji, a slavi smrt kao vaskrsenje, Nikolaj daje sledeći odgovor Lazaru na njegovo pitanje zašto njegova vojska mora da izgine, zašto polumesec da pobeđi krst. Ovaj čudesni dijalog između nebeskog vesnika i cara Lazara koji se odvija u Nikolajevoj glavi izgleda ovako:

„Kaži mi, vesniče smrti, zašto je moja država osuđena na propast?

Odgovori mu vesnik višnjih nebesa:

Zato, kneže, što je ostarila. Po logici stvaranja sve što u ovoj vašoj državi ostari mora da se skloni, i da se zameni novim... Ne pada ona zbog starosti vremenske, nego zbog otrova, koji je uzimala u se i nagomilala u sebi. Taj otrov oveštao ju je i smežurao kao staricu. Srpskoj vlasteli prorasla je zemlja kroz dušu. Zato ih je Duh Božji ostavio i sklonio se u dušu narodnu. No dim strasti koji je udaljio od vlastele Duha Svetoga i koji je iz pakla probio, kroz duh prirodni, počeo se širiti i u narod. Opasnost je bila da se od zlog duha i duša narodna uzemljani, upepeli, umrtvi. Samo jedan veliki strah, kao oštar vetar, mogao je oduvati taj smradni duh, i spasti narod Božji od propasti. Da bi se narod tvoj dakle duševno spasao, država je tvoja morala propasti...“

Ovakvo objašnjenje oca Nikolaja sasvim je srodno biblijskim projekcijama propasti i spasa od Noja, preko Sodome i Gomore, do Vavilona i drugih paradigmatičnih priča. Istina, ova je projekcija više starozavetna; po Jungu, starozavetni Bog je bog osvjetnik, sklon radikalnim merama. Novi zavet ne poznaje tako široke primere preventivnog sankcionisanja „izabranih naroda“. Da ne kažem da ovakvo tumačenje baca senku na našu slavlenu i za primer stavljanu prošlost koju je svaki Srbin iz devetnaestog veka morao posmatrati kao „duhovni sumrak“ koji mora biti pročišćen krvlju i porazom telesnog i propašću države. Ali sasvim uslovno pristajući na tako postavljenu religijsku paradigmu pitam se nije li, shodno tom biblijskom obrascu, suprotno nego što nam se u nastavku nudi. Nisu li upravo pravednici ti koji jedini „zbog truležnosti duha“ u raspadnutim carstvima preživljavaju?

Ne bi li se, tako posmatrano, gotovo misterijsko dobro držanje, pobjeda njegovog krila kao i preživljavanje Vuka Brankovića takođe smatralo delom providenja. Tim pre što je i visokoobrazovani vladika Nikolaj morao znati da sve do sedamnaestog veka nema nikakve naznake o izdaji i Vuk je taj koji uz počasti hoda uz Lazarev odar. O istinskoj religioznosti i bogobožnosti Vuka Brankovića, kao i o njegovom posvećeničkom odnosu prema Hilandaru, ima mnogo svedočanstava. Plašim se da ovde u tumačenju dolazi do takozvanih preklapanja žanrovskih obrazaca, istorijskih, religijskih, pučko-mitskih.

Gledano iz religioznosti, eshatološkog diskursa, postoji odgovornost svakog od nas za izgovorenu osudu kako prema živima tako i prema „prividno“ mrtvima. Stoga ne mogu da shvatim, osim ako je u pitanju piščevo dubinsko

netraganje za istorijskom istinom, zašto bi se jedna duša u toj meri, na pravdi boga bez istorijskog osnova proklinjala i osuđivala. Tim pre što je u pitanju stvarna istorijska ličnost precizne genealogije, a ne neko ko pripada više mitu nego realnosti kao (K)Obilić. Čudno je to, pre svega jer se i u dubrovačkim i u hilendarskim tekstovima Vuk pominje kao blagopočivši i uvek vredan respekta. Ono što je još zanimljivije, kada je kosovski mit u pitanju, jeste dalje pravdanje Miličinog kompromisa naspram Vukove odlučnosti da se i dalje bori protiv Bajazita. Čudno je i da Marko Kraljević („kasno Marko na Kosovo dođe“) postaje centralni epski heroj koji, uz to što je „zakasnio“ da pomogne Lazaru, umire kao turski vazal.

Da bude jasno, ja ovde ni u kom slučaju ne sporim hrišćansku impostaciju večnog naspram prolaznog, niti smrti kao vaskrsa – nasuprot života kao moguće duhovne smrti – već se čudim kako mitske mutirane proizvoljnosti pomešane sa istorijskim poluistinama postaju intelektualne ili teološke paradigme za nauk našem narodu koje obostrano postaju kontraproduktivne.

To je problem. Jer ako je Lazar „izabrao carstvo nebesko“, a moje je duboko uverenje da ga je on svakako odabrao ali da je u tu bitku, kao i ostala ponosna i herojska srpska vlastela, otišao da pobjedi na zemlji da bi pobjedio na nebu, a ne suprotno. Kako je moguće da se od ideje potpune beskompromisnosti skrene u ideju punog kompromisa sa Turcima i Bajazitom i da se to pravda unutar istog mita? Odjedanput se iz politike da sa Turcima nema trgovine i kompromisa po cenu smrti dolazi do toga da se „trguje“ Lazarevom i Miličinom najmlađom kćerkom, šesnaestogodišnjom Oliverom, koja posle crkvenog

većanja odlazi u Bajazitov harem „da bi se spaslo srpstvo“. U svetlu svega toga sigurno bi trebalo drugačije, i sa istorijskog i sa misterijskog gledišta, posmatrati smrt patrijarha Spiridona, koji umire dva meseca posle kosovske tragedije a koji je među ostalima savetovao Milicu za neku vrstu pakta sa Bajazitom zarad „preživljavanja“ pravoslavlja.

Ono što će potom uslediti još više dovodi čitaoca u konfuziju: Miličina i Jefimijina saradnja sa Bajazitom, a zatim protivusluga – oduzimanje Vuku njegovog imanja i proterivanje.

Sukob između Lazarevića i Brankovića, dakle, počinje tek posle Lazareve smrti, u trenutku kada Vuk veruje da oslanjajući se na Zapad može da se suprotstavi Turcima i kada Milica i Jefimija paktom sa Bajazitom veruju da je to jedini način da se očuva srpska duhovnost. Kako strašno komplikovano i kako nepodesno za rasuđivanje i prosuđivanje. Verujući da je ugrožena i od Vuka, koji je po njenom mišljenju pretendovao da uzme primat među srpskom vlasetlom, Milica je tražila pomoć od Dubrovčana i osiguravala se da decu skloni na Hilandar ukoliko ne uspe da postigne pogodan pakt sa Bajazitom.

Stanje se polako menja u korist Lazarevića 1395, kada je Bajazit tražio da se Stefan sa svojim srpskim četama istakne u turskom pohodu protiv Vlaške, to je ona bitka na Rovinama 17. maja 1395. godine. Protivusluga je bila konkretna, koju su dogovorile Milica i Jefimija: sin Svetog Lazara koji poginu protiv polumeseca boriće se sa svojim četama na turskoj strani a da se zauzvrat preduzmu precizne mere protiv Vuka Brankovića. Oni više benevolentni istoričari prema „mužestvenoj“ Milici i umnoj Jefimiji,

tvrde da inicijativa nije pošla od njih već je prosto Bajazit bio besan što Vuk odbija da se bori na njegovoj strani u ovoj bici!

Jednostavno govoreći, sukob između Vuka Brankovića i Milice, kao i njenih crkvenih velikodostojnika, počinje onog trenutka kada Vuk odbija da iz svoje pozicije prihvati politiku „kompromisa sa Turcima“ sve dok ga oni na to ne primoraju 1392. godine. Važno je znati, ma koliko to nama danas izgledalo kompleksno, zamagljeno i nedostupno, da tu dolazi i do sukoba unutar same crkve, jer je Vuk imao bezrezervnu podršku Hilandaraca i svojih mitropolita. Vukovu dobru poziciju u Hilandaru, uzmemo li u obzir njegovo zaista bezrezervno pomaganje i kti-torstvo ka Hilandarcima, podržavao je i osigurao njegov brat Radonja, koji je prvo kao monah Roman, a zatim kao velikoshimnik Gerasim bio vrlo uticajan na Svetoj gori.

Ma koliko otac Nikolaj govorio o srpskoj nesposobnosti za bavljenje politikom, upravo je politika ta koja je oivičila taj teški period postkosovske depresije: Vukovi sporazumi sa Žigmundom, borba za teritoriju, čitav lanac nepotpunih ili iskrivljenih svedočanstava o zakulisnim političkim radnjama i pregovorima Lazarevića i Brankovića. Sudeći, na primer, po dubrovačkim spisima iz 1390. godine ispada da ga oni smatraju za jedinog koji „drži srpsku zemlju“.

Neki direktan dokaz Vukove pretenzije da zauzme Lazarevo mesto vide u činjenici da je neke povelje, u kojima je darivao sela Hilandaru, potpisao prvi put titulom Stefan Vuk. Posle dramatičnih pogoršanja odnosa sa Balšićima, Vuk se konačno 1394. približava Mlecima i od njih dobija građanstvo kao „*magnificus et potens dominus Volchus*

de Brancho, dominus Rassie, Sclavonie et cetera“. Ovo je konkretno značilo da on i njegova deca i naslednici mogu uživati građanska prava i zaštitu, kako u Mlecima tako i na drugom mestu. Vukov glasnik je u ime svog gospodara dao zakletvu vernosti. To mu je omogućilo da se, uprkos Bajazitovom pritisku, ne bori na Rovinama i da prebacuje svoje blago u Dubrovnik kao poslednju odstupnicu. No ni tada Vuk nije pobjegao, borio se i povlačio da bi na kraju 1396. ostao bez svoje teritorije koju Bajazit potom poklanja Lazarevićima. Vukova je porodica (žena i deca), po mnogim izvorima, na Miličin nagovor dobila nešto malo zemlje kod Drenice tek da ne crknu na teritoriji išaranoj turskim posadama koja je sada bila lazarevićka. Zanimljivo je da je ta teritorija ostala u vlasti Lazarevića sve do bitke kod Angore, kada je Vukovi potomci otkupljuju od sultana i istovremeno pokušavaju da izvuku blago iz Dubrovnika.

Da li je moguće da se unutar visokomimetsko impostiranih istorijskih događaja Lazarevog žrtvovanja i herojstva srpske vlastele, sasvim u pozadini pozornice krije trivijalan niskomimetski, gotovo vodviljski sukob Vuka sa Milicom i Jefimijom koji će dovesti do nove tragedije!?

Sukob zeta i tašte sa jedne strane, potom pitanje dominacije hilendarskog ili drugog pravoslavnog centra moći i pitanje kontinuiteta nemanjićke loze i prvog među Srbima. Jefimija je pokušavala da obezbedi hilendarsku podršku za mladog Lazarevića naspram primata koji je Vuk imao na Hilandaru. I na kraju krešendo koji ćete pronaći u mnogim istorijskim izvorima, nekoliko verzija smrti Vuka Brankovića, a jedna od njih je dosta

česta, da ga je ubila tašta, po drugoj ga je pogubio Đurađ II Stracimirović...

Zanimljivo je da se slična istorijska inverzija žrtve i dželata desila i u Jerininom slučaju. Veliko je pitanje šta se desilo sa porodicom Branković, da naspram sasvim uzornog tretmana i divljenja dobiju takvu vrstu guslarske odmazde.

Sa današnje tačke gledišta, to nerazrešivo odvajanje istorijskog, političkog, duboko ličnog, to kompleksno shvatanje dilema srednjovekovnog čoveka gde je Bog bio bliži, ali iskušenja jača a greh često teži. Današnje osuđivanje etičko-religijskog obrasca savremenog čoveka i idealizovanje srednjovekovnog, bar kad je u pitanju moralni imperativ, česta je prepreka da shvatim da je život, kako ovdašnji tako i tadašnji, sazdan od uzvišenog kao i od trivija, i da nekad trivije više odrede uzročno-posledični niz događaja nego visokomimetske osobine.

Konkretno, to bi značilo da je za zakasnelo i sasvim neočekivano osuđivanje Vuka Brankovića verovatno odgovorno nekoliko sasvim divergentnih uzroka, više i niže prirode, od političke dominacije, preko zabluda i zamene ličnosti, vrlo dubokih podela u srpskoj crkvi do običnog spletkarenja.

Kako za njegovu mitsko-eshatološku poziciju tako i za njegovu ovozemaljsku tragediju odgovorni su svi ovi činioci.

Na jednom mestu u pomenutoj knjizi vladika Nikolaj eksplicitno kaže da ne veruje u političku pamet našeg naroda.

„Varaju se Sloveni ako misle da pomognu čovečanstvu jačom političkom pameću. Njihova je misija originalna i uzvišena, da molitvom i ljubavlju a ne politikom stvore i otvore novu epohu u istoriji čovečanstva.“

S druge strane, povremeno, valjda i sam svestan istorijske neutemeljenosti Brankovićevog izdajstva, Nikolaj na jednom mestu kaže (praveći analogiju sa savremenim političkim trenutkom) da je Vuk možda „nesvesni izdajnik“, dok na drugom mestu, shodno teološkoj dogmi, objašnjava da nam dela nisu nimalo važna naspram namera. Ako, ovako postavljeno, nije bilo Vukove etičke nakane za izdajstvom, već volje za pobedom krsta naspram polumeseca, on se iz hrišćanske, defakto, prebacuje u grčku tragediju i postaje junak sa „hamartijom“ ili tragičkom krivicom, a njegova priča, u crno-belim senkama opevana kroz naručene guslare sedamnaestog veka a potekla od jednog centra crkvene moći, po svemu sudeći, onog koji je i napravio pakt sa Turcima da bi se srpske svetinje i manastiri očuvali, dobija obris apsolutnog junaka grčke drame koji se u „neznanju“ suprotstavlja providenju.

Te sasvim eksplicitne paganske naslage koje su imprintsane u kosovski mit čine stvar mnogo kompleksnijom nego što se prostom analizom može zamisliti. Isprepleteni mitski, istorijski, religijski i politički nivo daju Vuku Brankoviću sasvim različite uloge i pozicije. Nasilno projektovanje Vuka u lik Jude, i zaboravljanje ko je u celoj ovoj stvari Pilat, zapravo ne bi ni bili toliko važni da ne nose sa sobom dva jaka uticaja.

Sa jedne strane, svaki vernik mora biti potresen nepravdom blaćenjem jedne duše, a sa druge strane, ovako crno-belo impostiran mit umnogome oblikuje našu savremenu svest i odnos kako prema državi tako prema crkvi i sabornosti. Da ne govorim koliko je ova cela stvar

sa Brankovićem važna kada je reč o duhovnom revitalizovanju nacije posle komunističko-ateističkog utamničenja od pedeset godina. Ona, sa jedne strane, slaveći kult poraza sklanja velikog cara srpskog Dušana Silnog koji ostvaruje harmoniju sekularnog i sakralnog i za čije vlasti je srpstvo veće i jače nego ikad, a sa druge strane, u perspektivi trasira komunističko-ateistički put da naspram tako postavljenog religiozno-kulturno-istorijskog obrasca moramo „odabrati carstvo zemaljsko“ i odustati od strategije smrti i poraza. Šteta je, dakle, dvostruka. Da apsurd bude potpun, upravo će ova vidovdanska poetika poraza biti optužena za paradigmatiku velikosrpskog programa devedesetih i na taj način nas uvesti u dvostruki poraz, i duhovni i telesni.

Stvari u svom mitskom galopu idu tako daleko da sam otac Nikolaj govori o „tri Vuka“ izdajnika. Prvi Vukan, potom Branković, pa na kraju i Vujica u Karađorđevom ustanku. Stvar se multiplikuje činjenicom da se i Vukan okreće protiv svog brata Stefana Lazarevića. A Milica je potomak pomenutog „prvog“ Vukana. Veliki je problem što se srpska, pravoslavna religiozna svest više oblikuje prema etosu eposa nego prema dogmatici. Impregnirana i dalje delovima paganskog folklora, mitska kosovska slika duboko je odredila nemogućnost srpskog nacionalnog i religioznog postkomunističkog revitalizovanja.

Vladika Nikolaj piše:

„Greše i oni koji Kosovo smatraju porazom. Ako je ko pretrpeo poraz, pretrpeo ga je veliki gospodin Vuk

Branković, a ne knez Lazar. Poginuli Lazar je dobio, a preostali Vuk izgubio...

...U istoriji hrišćanskih naroda nema poznatog slučaja da cela jedna vojska, ceo jedan oružan narod budu zapojeni voljom za smrću i da odu u smrt za veru svoju. Ne u smrt samoubilačku, nego u smrt herojsku. Kosovo je unikum u dvadesetovekovnoj istoriji hrišćanskog sveta..."

I ovde je Nikolaj u pravu kada kaže da je to unikum, jer ovako protumačen to zaista jeste. Iz nekog razloga, našoj se celoj vojsci pripisuje ideja „dragovoljne smrti“ i naša se vojska pretvara u neku vrstu metafizičkih kamikaza ili islamskih samožrtvenika. Ovaj projekat čak ne korespondira ni sa idejom krajnjeg idealizma džihada jer se tu žrtvuje da bi se nanele konkretne povrede neprijatelju.

Dakle, nešto potpuno strano našoj logici, politici i metafizici.

Hrabrost da, čojstvo da, vera u krst časni i slobodu zlatnu da, ali iracionalno jurišanje u smrt protiv jače vojske, to je nešto tako teško održivo u psihološkom i istorijskom, pa ako hoćete i u teološkom smislu. Kao metafora možda, kao paradigma teško i opasno. Naravno da nije sve bez svog vizantijskog izvorišta. Naime, bolji poznavaoци vizantijskog carstva u četrnaestom i petnaestom veku morali bi biti upoznati sa dve dominantne struje tog perioda. Carigradska sekularno-svetovna elita je tada potpuno podeljena, sa jedne strane su unionisti koji veruju da od Latina treba tražiti pomoć od nadolazećih Turaka, sa druge strane vizija koja će se najbolje razumeti kroz rečenicu poslednjeg vizantijskog velikog duksa:

„Više volim da vidim u gradu turski turban nego latinsku tijaru.“

Pučko-crkveni pokret koji se nalazio naspram arhizatorskog konačno odnosi primat u ideji da crkveni razlozi treba da budu važniji od državnih interesa i razloga. Posledica toga je bila, naravno, propast Vizantijskog carstva 1453, nakon čega je, kako o tome precizno piše Elen Arveler, grčkom narodu trebalo više od četiri veka da se oporavi.

„U svakom slučaju, narod je u Carigradu, opkoljenom Turcima, uzdrmanom unutrašnjim previranjima i ekonomski kolonizovanom od strane Latina, na kraju prihvatio nepopustljive i gorljive teze dela Pravoslavne crkve; samo su one mogle da mu obezbede samopouzdanje u opštoj nesigurnosti. Pred obimom propasti obnovljeno je shvatanje o porazu kao izrazu božje volje. Biblijsko učenje o porazu kao pravednoj božjoj kazni moglo je da objasni nevolje Carstva i da održava narod u poslušnosti prema učenju crkve. Međutim, obnovljene su i teze o eshatološkoj sudbini Vizantije, one su mogle da umire one koji su verovali u zagrobni život i tako da učine podnošljivom tešku sadašnjost. U tim učenjima mogao se naći, u izvesnom smislu, narodni odgovor na teze arhizatorske struje, on zaslužuje našu pažnju jer objašnjava stav Vizantinaca, stav koji je, u očekivanju opšte katastrofe, zaista bio iznenađujući. Tako je učenje o porazu bilo zasnovano na biblijskoj tradiciji koja uči da Bog kažnjava svoj voljeni narod ako skrene s pravog

puta. Samo grehovi i pogreške počinjeni od vizantijskog naroda i njegovih upravljača objašnjavaju kazne koje očekuju vizantijski svet. Pred takvim ubedenjem svaki pokušaj preduzimanja bilo kakvog poduhvata da se izbegne najgore, svaki pokušaj rada na spasavanju ili bar u korist zemlje postaje jalov i nepotreban, budući da je Božji sud konačan i neopoziv. Vizantija mora propasti da bi okajala svoje grehe, takva je bila Božja volja, nju ništa nije moglo sprečiti. To je princip koji objašnjava fatalistički stav Vizantinaca pred teškim događajima koji se smatraju neminovnim, svaka nagodba po načelu ekonomije postaje prihvatljiva, približavanje Turcima nije više za osudu jer se u ovom kontekstu Turci pojavljuju kao oruđe preko kojega se izvršava Božja volja.“

Ako je ovo, po uzoru na vizantijski pučki fatalizam, izvrtanje poraza u pobedu, pobednika u poraženog i služilo unekoliko da olakša našem narodu teški zulum koji ga je snašao ili sa druge strane omogućavao određene političke manevre, neverovatno je da instant melanž konstruisanog mita sa kraja šesnaestog i početka sedamnaestog veka primamo kao istinu ili nacionalnu paradigmu. Tako postajemo narod poraza, narod izdajnika i posvađanih, i narod koji svoju etiku i estetiku bazira na jednom gotovo nadljudskom mazohizmu.

U svemu tome, da bi se ta neverovatna i nekrofilaska poetika poraza (koja je zapravo bila poetika opstanka kroz eshatološku projekciju) održala, bila je potrebna još jedna žrtva na duge staze – Vuk Branković – ni kriv ni dužan. Svetopočivši, kako se u poveljama definiše.

Ono što je čudno u svemu ovome jeste da zapravo kosovski poraz 1389. nema tu jačinu pada Carigrada i bilo je sa jedne strane sasvim logično da se snaga projektuje kroz slobodne Vukove teritorije, a ne kroz okupirane Miličine. Ipak, kada ped sobom imamo ovu paradigmu vizantijskog pučko-klerikalnog fatalizma, jasno je kako se u jednu nerazdvojivu sliku uklapaju i herojska smrt Lazareva i kompromis da Olivera, Stefan i Vuk služe Bajazitu, sve uz amin Crkve. Radi se dakle o preciznoj doktrini koja je u vizantijskom pučizmu projektovana iz pomenute starozavetne vizije Boga osvetnika i pravednika, a ne novozavetnog Boga ljubavi, milosti i oproštaja. Budući da je Vuk ideološki gledano bio blizu vizantijsko-aristokratsko arhaizatorskom pokretu tako je u pučkoj književnosti i određenim crkvenim krugovima bio osuđen.

Kada u nadahnutom tekstu Nikolaj govori o raznim srpskim poredama, od trijumfa kralja Milutina nad Hunima i krstašima, pa preko pobede Svetog Stefana Dečanskog na Velbuždu do Dušanovog trijumfa, on kaže:

„No sve te lovorike predstavljaju uvenulo lišće kada se uporede sa trajnim zimzelenim Lazarevim.“

Prezir (shodno gore pomenutom aksiomu da je crkveni cilj iznad državnog) prema pobedi za državu naspram divinizovanja poraza za Crkvu dovodi Nikolaja do sledećeg zaključka:

„Kosovo se izdvaja od svih srpskih pobeda i poraza dvema odlikama: jedinstvenošću motiva borbe i rešenošću na

mučeničku smrt. Šta označavaju ove odlike... S dvojnim motivima pošao je kralj Milutin u boj protiv Huna, u ime hrišćanstva i u ime srpske države...

To dvojestvo motiva vidi se i kod svetog kralja Dečanskog...

Dušan je takođe stalno imao u vidu dva cilja svojih ratova na Balkanu, da osnaži svoju državu i da pomoću takve snažne države ustukne islam od Balkana i zadrži ga u granicama Azije. Za hrišćanski Balkan, dakle, on je ratovao, da se Balkan ne bi poturčio nego da bi ostao Hristov i Dušanov...

Zapazimo još da u svim ovim ratovima nigde se nije ispoljila naročita volja, ni vojskovođa ni vojnika da ginu, da željno i dragovoljno prime smrt i mučenički venac. Tim ne mislimo da kažemo da oci naši u tim znamenitim bitkama i bojevima nisu bili junaci. To nikako. Njihovo junaštvo je van spora. Oni su pošli u rat sa dvojnomošljju pobediti ili poginuti, no sa željom da pobede, a ne da poginu..."

Svaki komentar je izlišan, dakle, strategija smrti i poraza nastavlja se kao crkveni kult u kome se defakto prezire paralelizam državničkog i hrišćanskog. Ako je to i bilo lekovito da bi se preživio turski zulum, sasvim je kontra-produktivno u kasnijim periodima jer samu ideju jačanja države posmatra kao blasfemiju. Kako se pravda činjenica da su pre Kosovske bitke između Lazara i Murata vođeni ozbiljni pregovori? Niko se u mitu time ne bavi... No zanimljivo je da vitalizam srpskog naroda u ovaj nekrofilni kult ipak centrira Milošev lik i na taj način održava

potenciju svog racionalizma. Lik Obilića koji iz situacije dokazivanja ko je vera a ko nevera, svojom odlučnošću da se žrtvuje da bi ubio Murata, ipak fokusira deo trijumfa u okvir sveopšteg poraza. Tako je *amor mortis* ipak zasenčen samurajskom pogibijom Kobilića ili Obilića. Pa i projektovanje Brankovića u izdajnika jeste trag tog istog srpskog vitalizma da se poraz opravda kad već mora da se glorifikuje.

O samom toku Kosovske bitke i stvarne Vukove uloge mnogo je pisano i razglabano. Rezultati su naravno potpuno neujednačeni i čak dijametralno suprotni.

O brojkama sa jedne i sa druge strane bilo je neverovatno mnogo rasprava i naši dragi istoričari bavili su se brojevima na najneverovatnije načine, od toga da je bilo duplo više Srba od toga da je bilo duplo više Turaka. Petar Tomac, savremeni vojni analitičar, posle iscrpne analize svih mogućnosti došao je do svog aproksimativnog zaključka da je Srba bilo 25.000 a Turaka 40.000. Od toga vojske Vuka Brankovića 5.000. Ali sve te analize liče na predizborne analize koje imaju predsednički kandidati i niko vam sa sigurnošću ne može dati tačne omere, ili se prosto po svom afinitetu čitalac mora odlučiti kome će verovati...

Ono u čemu se ipak gotovo svi slažu jeste da je Vuk imao počasno desno (a ne rezervno) mesto. U poglavlju koje sledi prikazano je kako savremena historiografija centrira problem Vuka Brankovića.